

BRANKA KESIĆ-ŠAFAR (Filozofski fakultet, Zagreb)

SEMANTIČKA ADAPTACIJA ENGLLESKIH, NJEMAČKIH I FRANCUSKIH POSUĐENICA U TOLSTOJEVO DOBA

U ovom je članku izvršena analiza semantičkih promjena posuđenica nađenih u Tolstojevim djelima. Pri analizi korišten je sistem R. Filipovića (1968). Nađen je velik broj posuđenica koje do danas nisu promijenile značenje. Najveći je broj onih riječi koje su suzile značenje u broju ili unutar istog polja. Najmanju, ali najzanimljiviju skupinu čine posuđenice proširena značenja. Sve se posuđenice odnose na područja engleskog, francuskog i njemačkog jezika. Istaknuta je zasluga Lava Nikolajeviča Tolstoja, koji je u svojim djelima upotrijebio velik broj posuđenica, a one uspoređene s modernim varijantama pokazuju da su se mnoge semantičke promjene zbile u posljednjih sto i pedeset godina.

Jezič se, poput živog dinamičnog organizma, rađa, živi i umire pod utjecajem mnogobrojnih faktora utkanih u civilizaciju i kulturu određene populacijske grupe i naroda kao cjeline. Među tim faktorima značajnu ulogu ima i lingvističko posuđivanje — ta neominovna posljedica susreta dviju populacija koje govore različitim jezicima — sa svojim fonološkim, morfološkim i semantičkim aspektima.

Strana riječ u određenom jeziku plod je interakcije koja se odigrava između populacije primaoca i davaoca na širokom području zbivanja izraženih u svim elementima civilizacije i kulture. To je gotovo uvijek uzajamni proces u kojem jedna i druga populacija čas nudi (pritisak strane civilizacije i kulture), a čas traži i prima novu riječ. Takva je riječ najčešće (ne uvijek) izraz potrebe nastale iz lingvističkog siromaštva primaoca, koji prima stranu riječ u promijenjenom ili nepromijenjenom obliku, ali uvijek adaptiranu svom jezičnom korpusu.

Jezični su kontakti postojali u raznim oblicima i u prošlosti, ali su mostovi između pojedinih jezičnih područja bili rjeđi i uži. Upravo u svjetlu te činjenice uloga istaknutih i plodnih pisaca bila je tada na području lingvističkog posuđivanja značajna i velika. Jedan od najvećih

mostova lingvističkog posuđivanja na ruskom jezičnom području bio je bez sumnje veliki ruski pisac Lav Nikolajevič Tolstoj.

U analizi semantičkih promjena engleskih, francuskih i njemačkih posuđenica nađenih u Tolstojevim djelima nastojala sam prikazati kako su strane riječi mijenjale svoje značenje u Tolstojevo doba i kakav je bio put njihove semantičke prilagodbe u toku daljih sto pedeset godina do danas. U promjeni značenja mnogih posuđenih riječi treba kao važan faktor svakako spomenuti oktobarsku revoluciju i njezinu posljedicu: promjenu društvenog sistema. Mnoge su posuđene riječi upravo u tom razdoblju promijenile svoje značenje, neke su semantički prilagođene novom društvenom sistemu i prilikama života, neke su kao tekovine oborenog društvenog sistema postale pejorativi, a neke su sa starim feudalno-kapitalističkim sistemom »umrle«. To su historizmi koji se danas u ruskom jeziku vrlo rijetko ili praktički uopće ne upotrebljavaju.

U analizi semantičkih promjena posuđenica nađenih u Tolstojevim djelima slijedila sam sistem što ga je izradio R. Filipović (1968) u svojem radu »Semantic Extension Changes in Adaptation of English Loan-Words in Serbo-Croat«. Taj se sistem sastoji od ovih semantičkih promjena:

1. Promjene u semantičkoj ekstenziji
  - a. nepromijenjeno značenje
  - b. suženost značenja
    - u broju
    - unutar istog polja
  - c. proširenost značenja
    - u broju
    - unutar istog polja
2. elipsa
3. prelaženje vlastitih i geografskih imena u apelative
4. pejoracija
5. metafora

U ovom prilogu obrađujemo samo slučajeve pod 1. 2 i 4.

Riječi koje nisu promijenile svoje značenje

Velik je broj riječi u Tolstojevim djelima koje do danas nisu promijenile značenje. One su preuzete u ruski jezik iz jezika davaoca u nepromijenjenom značenju, jer kao određeni pojam ili naziv za neki predmet ili osobu nisu u ruskom jeziku postojale. Većina tih riječi zadržala se u ruskom vokabularu do danas.

Engleski: Riječ *tennis* (Webster — 1975) — ruski *теннис* (Аристова — 1978) znači i u jednom i u drugom jeziku sportsku igru. U tom je značenju nalazimo u Tolstojevu: »Uskrsnuću«:

— Прескучная игра, — сказал Колосов о теннисе, — гороздо веселее была лапта. (Воскресение — 1956 — ст. 95).

Riječ *beefsteak* (Webster — 1975) — ruski *бифтекс*; *бифштекс* (Аристова — 1978) ima isto značenje u oba jezika: goveđi odrezak.

В день красносельских скачек Вронокий раньше обыкновенного пришел съесть *бифтекс* в общую залу артели полка. (Анна Каренина — 1958 — ст. 152).

— ... Не хочешь позавтракать? А то садись, *Бифштекс* чудесный. Я всегда с существенного начинаю и кончаю. (Воскресение — 1956 — ст. 304).

Francuski: Riječ *champagne* (Petit Larousse — 1963) — ruski *шампанское* (Шанский — 1975) uzeta je iz francuskog za desertno pjenušavo vino i bez promjene značenja upotrebljava se u ruskom još i danas. ... приносит завернуту в салфетку бутылку *шампанского*... (Отрочество — 1966 — ст. 164)

... налил мне только четверть бокальчика *шампанского*... (Детство — 1970 щ ст. 99)

Перед мороженым подали *шампанское*. (Война и мир —) 1—2 (— 1957 — ст. 84)

... и в то время мы кроме *шампанского* ничего не пили. (После бала — 1956 — ст. 320)

Riječ *parveni* (Petit Larousse — 1963) — ruski *парвеню* (Лехина — Петрова — 1955) preuzeta je u nepromijenjenom značenju — skorojević. ... а Чернышов все таки *парвеню* ... (Хаджи Мурат — 1970 — ст. 65)

Njemački: Riječ *Reithose* (Brockhaus — 1940) — ruski *рейтузы* (Лехина — Петрова 1955) također je preuzeta u nepromijenjenom značenju — hlače.

Маленький лейб-гусар в узких *рейтузах* ехал галопом, ... (Анна Каренина — 1958 — ст. 169)

Телянин взял кошелек и стал опускать его в карман *рейтуз*, ... (Война и мир /1—2/ — 1957 — ст. 171)

Suženje značenja

Zanimljivo je da je broj riječi u kojih je došlo do suženja značenja, u broju ili unutar istog polja, najveći. Ta se pojava vjerojatno može tumačiti time što su preuzeta samo ona značenja koja su bila potrebna pri označavanju nekog predmeta, osobe ili pojave u ruskom jeziku.

Suženje značenja u broju

Često jedna te ista riječ ima više značenja, od kojih se samo pokoje usvaja u jezik primalac. Evo nekoliko primjera iz svih triju jezika.

Engleski: Riječ *porter* (Webster — 1975) — ruski *портер* (Аристова — 1978) ima u engleskom sedam značenja (Webster — 1975). U ruski su jezik uzeta samo dva značenja. Dakle, došlo je do suženja značenja u broju, pa u ruskom znači: a) vrsta teškog piva i b) vratar (Аристова — 1978)

U Tolstojevim djelima nađeni su primjeri za prvo značenje.

...и полные бутылки *портера* под кроватью. (Севастопольские рассказы — 1956 — ст. 151)

...в крепости регулярно пьем *портер*... (Козаки — 1956 — ст. 423)

Francuski: Riječ *absinthe* (Petit Larousse — 1963) — ruski *абсент* (Лехина — Петрова — 1955) predstavlja također suženje značenja u broju, naime u francuskom ima dva značenja: a) biljka aromatična mirisa koja sadržava opojnu i otrovnu esenciju i b) liker aromatiziran esencijom te biljke. U ruskom jeziku nalazimo samo naziv za liker. Dakle, Rusi su vjerojatno donijeli iz Francuske novo piće i zajedno s njim ime samog likera, bez naziva biljke po kojoj je liker dobio ime.

Приедем, бываю, *абсенту* сейчас пюмочку велит подать... (Записки Маркера — 1964 — ст. 69)

Zanimljiva je adaptacija riječi *billard* (Petit Larousse — 1963) — ruski *бильярд* (Шанский — 1975). Analizirajući značenja te riječi, vidimo da ona u francuskom ima nekoliko značenja (Petit Larousse — 1963). U ruski je jezik ušao samo naziv za igru s kuglama od slonove kosti i štapovima na stolu pokrivenom suknom. S pomoću ruskih formanata izvedene su od nje nove riječi kao npr. *бильярдная*.

Только вот я себе с машинкой круг *бильярда* похаживаю... (Записки маркера — 1946 — ст. 58)

В соседней *бильярдной* слышались удары шаров, говор и смех. (Анна Каренина — 1958 — 152)

Njemački: Promjenu u njemačkom ilustrirat ćemo dvama primjerima. Riječ *Grossvater* (Brockhaus — 1940) — ruski *гросфатер* (Даль — 1956) ima u njemačkom dva značenja koja i navodimo: a) djed i b) historizam: vrsta plesa koja je bila popularna u 19. stoljeću. U ruskom jeziku nalazimo samo značenje za ples (danas isto historizam). U doba kad se zbivaju radnje Tolstojevih djela ta je riječ bila dio ondašnjeg aktivnog vokabulara.

...раздались из залы звуки *гросфатера*... (Детство — 1970 — ст. 99)

...протанцовали *гросфатер* и стали разъезжаться (Два гусара — 1956 — ст. 216)

Танцовали экосез и *гросфатер*, отец приглашал ее уехать, она просила остаться. (Война и мир — 1957 — ст. 729)

Riječ *Stiefel* (Brockhaus — 1940) — ruski *штиблет* (Даль — 1956) ima u njemačkom četiri značenja (Brockhaus — 1940). U ruskom je jeziku značenje te riječi suženo na područje obuće.

Он ясно видел одного старого французского офицера, который вывернутыми ногами в *штиблетах*, придерживаясь за кусты, с трудом шел в гору. (Война и мир [1—2] — 1957 — ст. 237)

Suženost značenja unutar istog polja

Kao primjer za ilustraciju suženosti značenja unutar istog polja uzeli smo englesku riječ *club* (Webster — 1975) — ruski *клуб* (Аристова — 1978). Ta je riječ, prema Aristovoj, posuđena potkraj 18 stoljeća. U tom razdoblju možemo govoriti o suženosti značenja po broju, jer su u ruski jezik preuzeta samo tri značenja, od devet navedenih u Websteru. To su tri značenja: a) ekskluzivna organizacija osoba u svrhu društvenih i rekreacionih ciljeva ili radi njegovanja određene grane nauke ili umjetnosti, b) zgrada ili prostorija koja je vlasništvo kluba, c) amaterska ili profesionalna organizacija posvećena određenoj sportskoj grani.

Nakon oktobarske revolucije nestaju u Rusiji ekskluzivni klubovi engleskog tipa, pa se i značenje te riječi suzuje na pojam takve institucije u zapadnim zemljama, a ne u SSSR-u. U Tolstojevim djelima to značenje još nije prošlo kroz sekundarnu adaptaciju. Evo nekoliko primjera:

...он вечером перед *клубом* заходил к нам... (Отрочество — 1966 — ст. 166)

Бега, Английский *клуб*, күтеж с Денисовым, поездка туда — это было другое дело: (Война и мир — 1957 — ст. 388)

После же этих занятий считалось хорошим и важным, швыряя невидимо откуда-то получаемые деньги, сходиться есть, в особенности пить, в офицерских *клубах* или в самых дорогих трактирах; (Воскресение — 1956 — ст. 52)

Proširenost značenja

Proširenost značenja vjerojatno predstavlja najinteresantnije polje semantičkih promjena posuđenica, ali je to ujedno i najmanja grupa posuđenih riječi.

Proširenost značenja u broju

Engleski: Riječ *wagon* (Webster — 1975) — ruski *вагон* (Шанский — 1975), značenje koje je suženo od deset (Webster — 1975) na jedno, tj. u Tolstojevo doba ta je riječ značila željeznički vagon, a to je značenje zadržala do danas, dobila je u ruskom još jedno novo značenje u najnovije vrijeme, a to je — vrlo mnogo.

Evo primjera iz Tolstojevih romana:

...только слышен был из-за дребезжания *вагона* его внушительный и приятный голос. (Крейцерова соната — 1946 — ст. 140)

...все сидели в *вагонах* за решетчатыми окнами. (Воскресение — 1956 — ст. 352)

Evo i primjera za novo značenje:

Я смотрю на будильник. Всего шесть часов вечера. Времени *вагон*. (а. Гладилин, История одной компании — Юность, 1965, 10) [Котелова — Сорокин — 1973]

Francuski: Riječ *page* (Petit Larousse — 1963) preuzeta je u svom prvotnom značenju — u srednjem vijeku plemićki sin u službi osobe visoka ranga. U ruskom je jeziku riječ proširila svoje značenje za još jedan pojam — pitomac paževskog korpusa u carskoj Rusiji. Slijedi primjer za to značenje iz Tolstojeva romana »Rat i mir«.

Лица его свиты, догадавшись в ту же секунду, в чем дело, засуетились, передавая что-то один другому, и *паж* тот самый, которого вчера видел Ростов у Бориса, ... (Война и мир — [1—2] — 1957 — ст. 529)

Njemački: Riječ *Kanzler* (Brockhaus — 1940) — ruski *канцлер* (Лехина — Петрова — 1955) proširila je svoje značenje u broju. Uz preuzeta tri značenja, ta je riječ dobila još jedno značenje, koje je danas historizam — najviši građanski čin u carskoj Rusiji.

И *канцлер* и наш представитель в Вене знали его и дорожили им. (Война и мир — [1—2] — 1957 — ст. 197)

Proširenost unutar istog polja

Engleski: Posuđenica *клуб* je unutar istog polja razvila nakon oktobarske revolucije još jedno značenje — kulturno-prosvjetna ustanova zadatak koje je političko odgajanje u komunističkom duhu, povišenje kulturne razine, tjelesni odgoj i poboljšanje radne sposobnosti. Takav novi tip kluba djeluje uz kolhoz, sovhoz, tvornicu itd. (Лехина — Петрова — 1955).

Francuski: Riječ *officier* (Petit Larousse — 1963) — ruski *офицер* (Фасмер — 1971) ušla je u ruski jezik u nepromijenjenom francuskom značenju, što dokazuju i primjeri iz Tolstojevih djela:

... только что произведенный в офицеры, по дороге в армию, заехал к тетюшкам... (Воскресение — 1956 — ст. 49)

Два молодые человека, студент и офицер, друзья с детства... (Война и мир — [1—2] — 1957 — ст. 52)

Međutim u današnjem ruskom ta riječ znači — nosilac svakog čina višeg od zastavničkog (Фасмер — 1971).

Njemački: Riječ *Butterbrot* (Brockhaus — 1940) — ruski *бутерброд* (Лехина — Петрова — 1955) također je u ruskom proširila svoje značenje unutar istog polja, ali — za razliku od prvih dvaju primjera — to se proširenje dogodilo u prvoj fazi adaptacije, pa već nalazimo primjere u Tolstojevim djelima. U ruskom ta riječ znači — kriška kruha namazana maslacem, na kojoj se nalaze šunka i sir, dakle neka vrsta sendviča.

...из сеней приносили пирожки и бутерброды, ... (Юность — 1966 — ст. 202)

Elipsa

Kao primjer za elipsu navodimo riječ koja vodi porijeklo od njemačke riječi *Hoffraulein* (Brockhaus — 1940) — ruski *фрейлина* (Лехина — Петрова — 1955) dvorska dama.

...за месяц до свадьбы с красавицей фрейлиной, пользовавшейся особой милостью императрицы, ... (Отец Сергей — 1946 — ст. 265)

...Ана Павловна Шерер, фрейлина и приближенная императрицы... (Война и мир [1—2] — 1957 — ст. 5)

Pejoracija

Engleski: Riječi *gentleman* i *lady* (Webster — 1975) — ruski *джентльмен* i *лэди* (Лехина — Петрова — 1955) nisu u Tolstojevo doba imale pejorativno značenje.

...читала ли она о том как лэди Мери ехала верхом... (Анна Каренина — 1958 — ст. 88)

Общество джентльменов в полном значении этого слова. (Война и мир — [3—4] — 1957 — ст. 720)

Он был джентльмен — это была правда. (Анна Каренина — 1958 — ст. 309)

Tek u sekundarnoj adaptaciji, nakon oktobarske revolucije, te su riječi razvile još jedno značenje, i to pogrdno. To se značenje upotrebljava kad se netko želi pogrdno izraziti o kapitalističkoj klasi u Engleskoj ili SAD.

Леди и джентльмены! (Кошмар обязательств, КР 1964)

(Naslov iz humorističkog časopisa »Krokodil«)

Francuski: Kao pejorativ Rusi su nakon napoleonskih ratova uzeli riječ *monsieur* (Petit Larousse — 1963) ruski narod i vojnici upotrebljavali su pejorativnu varijantu *мусью* kao pogrdni naziv za Francuze. — Что, мусью, видно русский соус кисел французу прошелся, — ... Война и мир — [3—4] — 1957 — ст. 193)

Riječ *офицерик* izvedena je od francuske riječi *officier* (Petit Larousse — 1963) s pomoću deminutivnog sufiksa *-ik* koji ovdje daje riječi pejorativno značenje, a u carskoj se vojsci upotrebljavala kad je netko htio uvrijediti određenog oficira.

... стояли так неизмеримо выше его, гвардейского *офицерики*, что не только не хотели, но и не могли признать его существовании... (Война и мир — [1—2] — 1957 — ст. 316)

Njemački: S njemačkog područja nađena su dva primjera, pejorativi već u Tolstojevo doba. Prva je zapravo niz posuđenica od kojih je Tolstoj izmislio pejorativnu složenicu. Riječ se ne može tretirati kao leksička jedinica. Ona ne postoji u njemačkom jeziku. To je riječ *хофс-кригс-вурст-шнапс-рат*. Njezino je značenje bilo posprdno ime za generale Nijemce u službi u ruskoj carskoj vojsci. (Ženidbama ruskih careva s njemačkim princezama došle su u Rusiju mnoge vojne osobe koje su dobile činove u ruskoj vojsci. Nenaklonost prema njima očituje se u navedenom pejorativu.)

... коли бы у Суворова руки свободны были, а у него на руках сидели *хофс-кригс-вурст-шнапс-рат*, ... (Война и мир — [1—2] — 1957 — ст. 147)

Riječ *обервор* sastavljena je od dvaju elemenata — njemačke riječi *ober* (što znači 'nad') i ruske riječi *вор* (što znači 'lopov'). Riječ ima pejorativno značenje, te se u ruskom jeziku upotrebljava kad se za nekog želi istaći da je prevarant ili lopov velikog formata.

Хорошо, выходит этот *обер-вор*: тоже вздумал учить меня. (Война и мир — 1957 — ст. 512)

Analizirajući vokabular Lava Nikolajevića Tolstoja, došla sam do zaključka da su pisci poput njega važan faktor na polju, jezičnog posuđivanja. Iako za samog Tolstoja ne možemo tvrditi da je unio velik broj posuđenih riječi u ruski jezik, njegova je zasluga u tome što ih je u svojim djelima mnogo upotrebljavao i tako ostavio trajan dokument o njihovu postojanju već u 19. stoljeću. Uspoređivanjem značenja posuđenica iz onog doba i modernih varijanata jasno se iz nekih primjera vide semantičke promjene koje su se zbile u posljednjih sto i pedeset godina.

POPIS RUSKE LITERATURE

1. Аристова, В. М. (1978) — Очерки по русскому словообразованию, Издательство Московского Университета, Москва 1978.
2. Даль, Владимир (1956) — Толковой словарь живого великорусского языка, Государственное издательство иностранных и национальных словарей, Москва 1956.
3. Котелова, Н. З.; Сорокин, Ю. С. (1973) — Новые слова и значения, Издательство «Советская Энциклопедия», Москва 1973.
4. Лехина, И. В.; Петрова, Ф. Н. (1955) — Словарь иностранных слов, Государственное издательство иностранных и национальных словарей, Москва 1955.
5. Толстой, Л. Н. (1958) — Анна Каренина, Тульское книжное издательство.
6. Толстой, Л. Н. (1957) — Война и мир, Государственное издательство художественной литературы, Москва 1957.
7. Толстой, Л. Н. (1956) — Воскресение, Государственное издательство художественной литературы, Москва 1956.
8. Толстой, Л. Н. (1970) — Детство, Издательство «Детская литература», Москва 1970.
9. Толстой, Л. Н. (1956) — Повести и рассказы, — (Севастопольские рассказы; Два Гусара; После бала; Козаки;), «Московский Рабочий», Москва 1956.
10. Толстой, Л. Н. (1946) — Избранные повести и рассказы, (Записки маркера; Отец Сергей; Крейцеров соната) ОГИЗ, Москва 1946.
11. Толстой, Л. Н. 1970) — Хаджи Мурат, Ставропольское книжное издательство.
12. Толстой, Л. Н. (1966) — Юность, Издательство «Художественной Литературы» Москва 1966.
13. Шанский, Н. М.; Иванов, В. В.; Шанская, Т. В. (1975) — Краткий этимологический словарь русского языка, «Просвещение», Москва 1975.
14. Шанский, Н. М. (1968) — Очерки по русскому словообразованию, Издательство Московского Университета, Москва 1968.

POPIS OSTALE LITERATURE

1. Filipović, Rudolf (1967) — Principi lingvističkog posuđivanja III, Semantički aspekt, *Filološki pregled V*, Beograd 1967, 1—4, str. 83—94.
2. Filipović, Rudolf (1968) — Semantic Extension Changes in Adaption of English Loan-Words in Serbo-Croat, *SRAZ*, 25—26, str. 101—119.
3. Petit Larousse — Librairie Larousse, Paris 1963.
4. Der Sprach Brockhaus — F. A. Brockhaus, Leipzig 1940.
5. Ullman, Stephen (1957) — *The Principles of Semantics*, (Glasgow), Jackson, Son & Co., Basil Brackwell, Oxford 1957.
6. Webster's Third New International Dictionary — G. and C. Merriam company, 1971.
7. Weinreich, Uriel (1953) — *Languages in Contact*, New York 1953.

Summary

SEMANTIC ADAPTATION OF ENGLISH, GERMAN AND FRENCH LOAN-WORDS IN TOLSTOI'S TIME

This article is an analysis of the semantic changes during the last hundred and fifty years in the loan words found in Leo Tolstoj's novels and short stories. The system used in this analysis is R. Filipović's — »Semantic Extension — Changes in Adaptation of English Loan Words in Serbo-Croat« (1968). A number of the loan words under consideration have not changed their meaning to this day; a larger number have undergone a restriction in number or in field; a third group — the smallest — reveal an extension of meaning. The loan words under consideration are of English, French and German origin.

Leo Tolstoj, like many other famous writers, played an important role in the process of linguistic borrowing. Although one cannot credit him with the introduction of many foreign words into the Russian language, his role in the popularization of loan words in Russian, through his short stories and novels, was a very significant one. His works are a permanent document of the existence of a large number of foreign and loan words in the nineteenth century Russian.